

Κριτική θεώρηση του κοινωνικού μοντέλου της αναπηρίας: Παρελθόν, τρέχουσες τάσεις και εκπαιδευτικές προοπτικές

Γεώργιος Μουτσινάς

Δάσκαλος Π.Ε.70, Μ.Α. Επιστήμες της Αγωγής: Ειδική (Ενιαία) Εκπαίδευση
giorgio7_cool@hotmail.com

Αθηνά Ντζιαβίδα

Νηπιαγωγός Π.Ε.60, Μ.Α. Επιστήμες της Αγωγής: Ειδική (Ενιαία) Εκπαίδευση
athina.ntz@hotmail.com

Σοφία Λαμπριανίδου

Νηπιαγωγός Π.Ε.60, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου
sofilab_1989@hotmail.com

Αικατερίνη Μάρκου

Φιλολόγος Π.Ε.02, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου
markoukaterina@hotmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σε ανταπόκριση στην κοινωνιολογική νοηματοδότηση της αναπηρίας και λαμβάνοντας υπόψη τις εμπειρίες των ατόμων με αναπηρίες, η παρούσα εργασία στοχεύει στην κριτική προσπέλαση του κοινωνικού μοντέλου της αναπηρίας σε αντιδιαστολή με το ιατρικό. Το ιατρικό πρότυπο προσεγγίζει την αναπηρία ως οργανική παθολογία που χρήζει διάγνωσης και εξομαλυντικής αποκατάστασης για την πρόοδο του ατόμου, ενώ η κοινωνική προσέγγιση την εκλαμβάνει κατ' αποκλειστικότητα ως ρευστή κοινωνική κατασκευή, ασχέτως των βιολογικών γνωρισμάτων των ανθρώπων. Την παράβλεψη της ψυχοσύνθεσής τους και της ποικιλομορφίας τους στη βάση ενός φάσματος δεικτών διαφοράς, ανέδειξαν η κριτική φυλετική θεωρία, οι φεμινιστικές αναλύσεις, ο μεταδομισμός, ο μεταμοντερνισμός και η διαπολιτισμική οπτική. Εμπλούτισαν την αναπηρία με μια κοινωνικά σχεσιακή και μια διατομεακή κουλτούρα, επιτάσσοντας συμπεριληπτικές μεταρρυθμίσεις στην εκπαιδευτική πολιτική και πρακτική.

ΛΕΞΕΙΣ – ΚΛΕΙΔΙΑ: Αναπηρία, ιατρικό μοντέλο, κοινωνικό μοντέλο, κριτική θεώρηση, εκπαίδευση

ABSTRACT

In response to the sociological understanding of disability and considering the experiences of people with disabilities, the present paper aims to critically analyze the social model of disability in comparison to the medical. The medical model approaches disability as an organic pathogenesis which needs to be diagnosed and rehabilitated normatively, in order for individuals to progress, whereas the social model perceives disability exclusively as a variable social construct, regardless of individuals' biological traits. Critical race theory, feminist analyses, post-structuralism, post-modernism and intercultural perspectives gave prominence

to the oversight of the psycho-emotional aspects and of the diversity of people with disabilities, on the basis of a range of markers of difference. They enriched disability with a social relational and an intersectional culture, requiring inclusive reforms in educational policy and practice.

KEYWORDS

disability, medical model, social model, critical approach, education

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σύλληψη της ανθρώπινης διαφορετικότητας έχει αποτελέσει εγχείρημα αρκετών επιστημονικών κλάδων, εμπλέκοντας ποικίλες, συχνά αντικρουόμενες και άδηλες ή εμφανείς ιδεολογίες, επιβεβλημένες κοινωνικοπολιτικές επιταγές και ηθικές αξίες. Ταυτόχρονα, υπαγορεύει την αντιμετώπιση της εκάστοτε ετερότητας σε κάθε επίπεδο της κοινωνικής ζωής, συμπεριλαμβανομένης της εκπαίδευσης (Titchkosky, 2009). Μεταξύ των ανωτέρω προσεγγίσεων, η κοινωνιολογική προσπέλαση της αναπηρίας συνιστά μια θεμελιώδη παράμετρο στη συζήτηση αναφορικά με την πολυπλοκότητα και την κατανόησή της, σύμφωνα με τις εμπειρίες των ατόμων με αναπηρίες (Βλάχου, Διδασκάλου, & Παπανάνου, 2012; Thomas, 2004). Ως εκ τούτου, η ανά χειράς μελέτη αποσκοπεί στην κριτική ανάλυση των βασικών εννοιών που στηρίζουν το κοινωνικό μοντέλο σε αντιπαράθεση με το ιατρικό μοντέλο της αναπηρίας.

Καταρχάς, πραγματοποιείται μια σύντομη αναφορά στην ιατρική θεώρηση, προκειμένου να διαφανούν οι επιμέρους διαστάσεις της που κατέστησαν αναγκαία την υιοθέτηση του κοινωνικού προτύπου της αναπηρίας (Λαμπροπούλου & Παντελιάδου, 2000; Oliver, 2009; Παντελιάδου, 2007). Στη συνέχεια, επισημαίνονται τα κύρια χαρακτηριστικά, τα οποία διέπουν το κοινωνικό μοντέλο προσέγγισης της αναπηρίας, και ασκείται κριτική σε συγκεκριμένες πτυχές του μέσω της κριτικής φυλετικής θεωρίας (critical race theory), των φεμινιστικών αναλύσεων, του μεταδομισμού, του μεταμοντερνισμού και της διαπολιτισμικής οπτικής, με ορισμένες συνεπαγωγές για την εκπαιδευτική πολιτική και πρακτική.

ΙΑΤΡΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΗΣ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ: ΚΡΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Το ιατρικό, κλινικό ή ατομικό μοντέλο αποτέλεσε την κυρίαρχη εννοιολογική προσέγγιση της αναπηρίας από τις αρχές του 20ού αιώνα μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980, επιδρώντας σημαντικά στη διαμόρφωση των κοινωνικών αντιλήψεων, των πολιτικών και των εκπαιδευτικών πρακτικών που υιοθετούνταν στα περασμένα χρόνια. Οι ιδεολογικές καταβολές της εν λόγω θεώρησης ανάγονται στο ουσιοκρατικό επιστημολογικό παράδειγμα, το οποίο επικεντρώνεται στη θεραπεία και την αποκατάσταση των αποκλινόντων ατόμων βάσει μιας διαγνωστικής περιγραφικής μεθοδολογίας (Βλάχου κ.ά., 2012; Reynolds, 2017).

Σύμφωνα με το ιατρικό πρότυπο, η αναπηρία γίνεται αντιληπτή ως μια «προσωπική τραγωδία», συνιστώντας αμιγώς προσωπικό πρόβλημα νοητικής ή σωματικής φύσης. Κατά το παρελθόν, είχε συνδεθεί με διάφορες δεισιδαιμονίες. Στη σημερινή πραγματικότητα, η αξιοποίηση της βιοϊατρικής και της γενετικής για την άμβλυση των αποκλίσεων αναδεικνύει ότι υπάρχουν βαθιά εδραιωμένες αντιλήψεις αναφορικά με την αυθαίρετη έννοια της ομαλότητας. Με γνώμονα αυτές, η αναπηρία εκλαμβάνεται και ερμηνεύεται αρνητικά, εστιάζοντας στην εξάλειψη των καταστάσεων που αξιολογούνται ως αυθύπαρκτες, αντικειμενικές, αδιαμφισβήτητες, προβληματικές και κοινωνικά ανεπιθύμητες. Το συγκεκριμένο μοντέλο δεν εκτιμά τα κοινωνικά και τα πολιτικά σημαινόμενα της αναπηρίας, ούτε δίνει βαρύτητα στο ρόλο που διαδραματίζουν οι κοινωνικές πεποιθήσεις στη θεώρησή της (Francis & Silvers, 2016; Liasidou, 2010; Παντελιάδου, 2007; Rembis, 2009).

Προεκτείνοντας, η ιατρική προσέγγιση συνδέει αιτιοκρατικά την αναπηρία με την ανεπάρκεια ή/ και την ασθένεια, αγνοώντας το συσχετισμό των αιτιών της με βασικούς κοινωνικοπολιτισμικούς και κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες, όπως η εθνικότητα/ φυλή, η κοινωνική τάξη, η φτώχεια και ο υποσιτισμός (Liasidou, 2012a, 2013). Τουναντίον, το ατομικό μοντέλο δίνει προτεραιότητα στην ταυτοποίηση της αναπηρίας ως προσωπικού προβλήματος,

ώστε να ακολουθηθεί η ενδεδειγμένη αντισταθμιστική ιατρική και εκπαιδευτική παρέμβαση, προσδίδοντας της θεραπευτική χροιά (Ζώνιου-Σιδέρη, 2011, 2012α).

Υπό αυτό το σκεπτικό και συνδυαστικά με την προοπτική του οίκτου, της ελεημοσύνης και του φιλεύσπλαχνου ανθρωπιστικού ιδεώδους, δημιουργήθηκαν ιδρύματα, με σκοπό τη φύλαξη, την προστασία και την περίθαλψη των ατόμων με αναπηρίες, οδηγώντας τα σε κοινωνική απομόνωση. Καθόσον θεωρήθηκαν άνθρωποι άβουλοι, εξαρτημένοι, παθητικοί και χωρίς δυνατότητες, η ευθύνη για οποιαδήποτε αποτυχία τους επιρρίφθηκε στη μειονεξία τους (Thomas, 2002, 2004). Το προκείμενο μοντέλο επέδρασε σημαντικά και στο χώρο της εκπαίδευσης, όπου εφαρμόστηκαν ατομικιστικές, νοσοκεντρικές και παιδαγωγικά εκπτώχευμένες προσεγγίσεις, εντοπίζοντας την εκάστοτε παθολογία στον ίδιο το μαθητή, αποδυναμώνοντάς τον, παραβλέποντας τα ενδιαφέροντα, τα κίνητρα και τις κλίσεις του, στομώνοντας τη δραστηριοποίησή του στη λήψη αποφάσεων και ετικετοποιώντας τον, συγχρόνως στερώνοντας του την κοινωνικοπολιτική και πολιτισμική ταυτότητα (Ζώνιου-Σιδέρη, 2011, 2012β; Κουτάντος, 2000; Smart & Smart, 2006).

Περαιτέρω, στην ιατρική θεώρηση, η αναπηρία και η μειονεξία εδράζονται απλώς στις οργανικές και λειτουργικές ανεπάρκειες του ατόμου, οι οποίες θα πρέπει να επανορθωθούν, περιγράφοντάς τες με όρους φυσιολογίας και ενδογενών ελαττωμάτων, στοιχεία που καθιστούν το άτομο ανάκανο να ενεργήσει και να ολοκληρωθεί όπως οι υπόλοιποι φυσιολογικοί [sic] άνθρωποι (Βλάχου κ.ά., 2012; Λαμπροπούλου & Παντελιάδου, 2000). Η σωματοποίηση της αναπηρίας επέτρεψε με καταλυτικό τρόπο τη νομιμοποίηση της κοινωνικής μειονεξίας των ατόμων με αναπηρίες, διότι η υποτιθέμενη εγγενής, στατική και πάγια παθογένειά τους ταυτίστηκε με την ελλειμματική τους ικανότητα για πολιτική και κοινωνική δράση (Hughes, 2002; Oliver, 2009).

Τέλος, όσον αφορά στην εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρίες, το ιατρικό μοντέλο οδήγησε στην ανάπτυξη πολύπλοκων διαγνωστικών διεργασιών, που αποβλέπουν στην αποπλαισιωμένη από κοινωνικοπολιτισμικά και κοινωνικοοικονομικά συμφραζόμενα κατηγοριοποίηση των μαθητών με αναπηρίες βάσει συστημάτων ανίχνευσης και ταξινόμησης των συνδρόμων, των διαταραχών και άλλων κλινικών τους χαρακτηριστικών (Barnes, 2014; Barton, 2009). Σε αυτήν την κατεύθυνση, κυρίαρχο ρόλο επιτέλεσε η εξαιρούμενη αυθεντία των ιατρικών, ψυχολογικών και παραϊατρικών ειδικοτήτων επαγγελματιών, που διεξήγαν τεχνοκρατικά και μονοδιάστατα την παραπάνω διαδικασία ως εμπειρογνώμονες υψηλής επιστημονικής εγκυρότητας, διαμέσου προνοιακών υπηρεσιών (Liasidou, 2007; Skrtic & McCall, 2010).

Συνολικά, η ιατρική προσέγγιση συνετέλεσε στη θεσμοποίηση τόσο της εκπαιδευτικής όσο και της κοινωνικής αναπηροποίησης, των διακρίσεων, της περιθωριοποίησης και του αποκλεισμού των μαθητών με αναπηρίες (Klingner & Vaughn, 2002). Μάλιστα, το συγκεκριμένο μοντέλο επέδρασε στον επιλεκτικό διαχωρισμό του μαθητικού πληθυσμού, καθώς και της γενικής και της ειδικής εκπαίδευσης, αντιμετωπίζοντας τη διαφορετικότητα ως βλάβη και καθιστώντας έννοιες και όρους όπως οι μαθησιακές, κοινωνικές και συμπεριφορικές δυσκολίες συνώνυμα της εκπαιδευτικά και εξετασιοκεντρικά κατασκευασμένης ακαδημαϊκής αποτυχίας (Ζώνιου-Σιδέρη, 2012α, 2012β; Liasidou, 2014a, 2016b). Έτσι, συναρτήσε των ανωτέρω, η ειδική εκπαίδευση λειτούργησε ως μέσο απόκρυψης της αστοχίας του ανελαστικού εκπαιδευτικού συστήματος να παράσχει αποτελεσματική εκπαίδευση σε όλους τους μαθητές (Βλάχου κ.ά., 2012; Liasidou, 2012b; Slee, 2013) και αναχαίτισε τυχόν απόπειρες αναδιάρθρωσής του (Vlachou, 2004).

ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΜΟΝΤΕΛΟΥ ΤΗΣ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ

Το κοινωνικό μοντέλο αποτέλεσε μια ιδιαίτερα δυναμική εννοιολογική θεώρηση και ερμηνεία της αναπηρίας, η οποία συγκροτήθηκε στη βάση των ανεπαρκειών που χαρακτήριζαν το ιατρικό πρότυπο, κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Η εν λόγω προσέγγιση αναπτύχθηκε από το αναπηρικό κίνημα, που διεκδίκησε σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο το δικαίωμα των μελών του για ισότιμη συμμετοχή στο κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι. Κατ' αυτόν τον τρόπο, αποτυπώθηκε μια επιστημολογική μετατόπιση από τη θετικιστική, ιατρικοποιημένη

και εξατομικευμένη οπτική της αναπηρίας, στην αντίληψή της ως κοινωνικής κατασκευής – προϊόντος με ιστορικό, οικονομικό και πολιτισμικό περιεχόμενο (Anastasiou & Kauffman, 2011; Barnes, 2014; Liasidou, 2014b; Πολυχρονοπούλου, 2012).

Το κοινωνικό μοντέλο επεσήμανε την υπαιτιότητα της κοινωνίας και όχι την ενοχοποίηση των ατόμων με αναπηρίες για τη συρρικνωμένη ανάμειξή τους στα κοινωνικά δρώμενα, απαιτώντας την αλλαγή του κοινωνικού πλαισίου με σκοπό την προσαρμογή του στις ιδιαίτερες ανάγκες, τις δυνατότητες και τα γνωρίσματα των ατόμων με αναπηρίες. Διαμέσου αυτών, διεκδικήθηκε η άρση των δομικών φραγμών στις κτηριακές εγκαταστάσεις, στην εργασία, στην εκπαίδευση, αλλά και στην ποιοτική, αυτόνομη και αξιοπρεπή διαβίωση (Καραγιάννη & Ζώνιου-Σιδέρη, 2006; Oliver, 2009; Smart & Smart, 2006).

Κατ' επέκταση, στο πλαίσιο της κοινωνικής προσέγγισης, η ανεπάρκεια (impairment) αποτελεί μια φυσιολογική ή ψυχολογική περιγραφή, ενώ η αναπηρία (disability) συνιστά μια πολυσύνθετη μορφή κοινωνικού μειονεκτήματος, υποταγής και καταπίεσης (Βλάχου κ.ά., 2012; Liasidou, 2012a, 2012b). Αναλυτικότερα, η αναπηρία ορίστηκε ως ένα κοινωνικό φαινόμενο, προκαλούμενο από τις αρνητικές πεποιθήσεις, την περιοριστική συλλογική νοοτροπία, τις θεσμοθετημένες προκαταλήψεις, τις πρακτικές άνιση, μεροληπτικής μεταχείρισης και την εξυπηρέτηση σκοπιμοτήτων εξουσίας, κυριαρχίας, ελέγχου και χειραγώγησης του πληθυσμού κατά την κοινωνική αλληλεπίδραση, και όχι από τις μεμονωμένες λειτουργικές βλάβες που μπορεί να παρουσιάζει ένα άτομο (Beaudry, 2016; Liasidou, 2013, 2014b; Reindal, 2010).

Συνεπώς, στο κοινωνικό μοντέλο, η βλάβη εξελήφθη ως το ελαττωματικό μέλος, όργανο ή μηχανισμός στο ανθρώπινο σώμα, ενώ η αναπηρία ως ο αποκλεισμός και η περιθωριοποίηση που βιώνει το άτομο εξαιτίας αυτής της βλάβης (Βλάχου κ.ά., 2012; Barton, 2009). Η αποξένωση αποτελεί το ουσιαστικό πρόβλημα, εφόσον προκύπτει από την πολιτειακή αποτυχία αποτίναξης της συλλογικής προσοχής, της κατηγοριοποίησης και της ταξινόμησης συγκεκριμένων βιολογικών λειτουργιών που διαφεύγουν από το ιδεαλιστικό οντολογικό αρχέτυπο της κανονικότητας (όπως εκλαμβάνεται η αρτιμέλεια), παραβιάζοντας τα ανθρώπινα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες και αίροντας την κοινωνική δικαιοσύνη (Francis & Silvers, 2016; Liasidou, 2012a, 2012b).

Μολαταύτα, το κυριότερο ζήτημα το οποίο κλήθηκαν να διαχειριστούν οι θεμελιωτές της κοινωνικής θεώρησης ήταν η αποδοχή της διαφορετικότητας ως προς τη σωματική ανεπάρκεια, η οποία είχε προηγουμένως νοηματοδοτηθεί από το ιατρικό πρότυπο. Για το λόγο αυτόν, επιτίμησαν έντονα την έννοια της διαφορετικότητας, καθότι μετέφερε ήδη σχηματισμένες έννοιες και κοινωνικά στερεότυπα περί κατωτερότητας. Επομένως, η θεμελίωση του κοινωνικού μοντέλου έγινε στη βάση της κομβικής διάκρισης μεταξύ ανεπάρκειας και αναπηρίας. Η πρώτη ορίστηκε ως σωματική, αισθητηριακή ή νοητική δυσλειτουργία, ενώ η δεύτερη ως ο επιπρόσθετος περιορισμός που επιφέρει η προκείμενη δυσλειτουργία στους φέροντές την, λόγω της απύσας ή της ελάχιστης συναφούς μέριμνας της κοινωνικής – περιβαλλοντικής οργάνωσης, με αντίκτυπο το καθεστώς του αποκλεισμού και της απομόνωσης των ατόμων με αναπηρίες από την κοινωνική συμμετοχή (Anastasiou & Kauffman, 2011, 2013; Καραγιάννη & Ζώνιου-Σιδέρη, 2006; Thomas, 2004).

Σε ευθυγράμμιση με αυτό το σκεπτικό, υιοθετήθηκε μια περιοριστική προσέγγιση της αναπηρίας, η οποία θεωρήθηκε αποκλειστικά κοινωνική κατασκευή, χωρίς να γίνεται καμία αναφορά στις ψυχοσυναισθηματικές παραμέτρους, τις εμπειρίες και τα βιώματα της ανεπάρκειας των ατόμων, εφόσον εκείνα παρέπεμπαν στην προσωπική διάσταση της αναπηρίας (Reeve, 2004; Thomas, 2004). Επιπροσθέτως, τα ως άνω κρίθηκε σκόπιμο να απομακρυνθούν από το διάλογο σχετικά με την ερμηνεία της αναπηρίας, προς όφελος της αιτούμενης αυτοέκφρασης και αυτουπεράσπισης, της ακρόασης, της πολιτικής ενδυνάμωσης, της αυτοαποφασιστικότητας και της κοινωνικής δράσης των ατόμων με αναπηρίες προσωπικά και ως ομάδας, με την αύξηση της αυτοπεποίθησης και της αυτοεκτίμησής τους (Oliver, 2009; Shakespeare & Watson, 2001; van Houten & Jacobs, 2005).

Μετέπειτα, η υλιστική/ μαρξιστική ανάλυση της αναπηρίας διατύπωσε ότι οι κοινωνικές και οι οικονομικές σχέσεις της βιομηχανοποίησης οδήγησαν στην αποκοπή των ατόμων με αναπηρίες από το παραγωγικό δυναμικό και την αγορά εργασίας, στην υποβίβαση και την περιθωριοποίησή τους ως παρεκκλινόντων και στον οικονομικό τους αποκλεισμό. Υπό τους

όρους του καπιταλισμού και υπό την επικυριαρχία μιας ισχυρής ηγεμονεύουσας τάξης, δεδομένης και της αποδιδόμενης αξίας στη συμβολή της εργασίας στο κοινωνικό κύρος του ατόμου, αναπτύχθηκαν κρατικοί μηχανισμοί διαχείρισης και διαχωρισμού του πληθυσμού σε βάρος των ατόμων με αναπηρίες, θέτοντάς τα υπό κηδεμονία και αδρανοποιώντας τα (Κουτάντος, 2000; Συμεωνίδου, 2006; Vehmas, 2004).

Βάσει των προαναφερθέντων, συγκριτικά με το ιατρικό πρότυπο, το οποίο χρησιμοποίησε τους όρους ανικανότητα και αδυναμία, ενισχύοντας τη δημιουργία και τη συντήρηση προκαταλήψεων, στίγματος και αποκλεισμού, η κοινωνική θεώρηση αξιοποίησε τους όρους ικανότητα, εύλογη προσαρμογή, δικαιώματα και διαφορετικότητα (Oliver, 2009; Παντελιάδου, 2007; Tregaskis, 2002). Με άλλα λόγια, το ιατρικό μοντέλο αντιμετώπισε τα άτομα με αναπηρίες ως όντα των οποίων η προσωπικότητα διέπεται μόνο από την ανεπάρκειά τους, που χρειάζεται διόρθωση και βελτίωση, ενώ το κοινωνικό αναγνώρισε ότι τα βασικότερα προβλήματα συνέχονται με τους κοινωνικούς θεσμούς, τη νομοθετική πολιτική και τα άκαμπτα κοινωνικά συστήματα, όπως το σχολείο, που ανακυκλώνουν το θέμα της αναπηρίας μεταθέτοντάς το σε ατομικιστικά ελλείμματα (Artiles, Harris-Murri, & Rostenberg, 2006; Βλάχου κ.ά., 2012; Κουτάντος, 2000, 2005; Πολυχρονοπούλου, 2012).

Συνολικά, υπό την προοπτική της θεσμικής παθολογίας, αντί της ατομικής, η κοινωνική προσέγγιση της αναπηρίας ανέδειξε ότι οι δυσκολίες που συναντούν τα άτομα με αναπηρίες οφείλονται, αφενός, στη μη ρεαλιστική απαίτηση του κοινωνικού περιβάλλοντος να είναι όλοι οι άνθρωποι φυσιολογικοί [sic], αφετέρου, προκαλούνται από την έλλειψη ευκαιριών, υποστήριξης, μέσων ή/ και προσαρμογών για όσους δεν είναι σε θέση να ανταποκριθούν σε αυτήν την αξίωση και περιέρχονται σε μειονεκτική θέση (Βαρδακαστάνης κ.ά., 2008; Καραγιάννη & Ζώνιου-Σιδέρη, 2006). Επανορίζοντας την αναπηρία ως πολιτικό ζήτημα, το κοινωνικό μοντέλο πρόταξε την ανάγκη κατάργησης του διαχωρισμού των σχολείων και των μαθητικών πληθυσμών ως λογικοποιημένης και αναπόφευκτης συνέπειας της βλάβης, της εξάλειψης της αναπηροφοβίας, όπως και της πραγματοποίησης ευρύτερων μετασχηματιστικών αλλαγών σε επίπεδο κοινωνίας, για την εξαρχής εκεί αποδοχή και τη δημοκρατική, ισονομιστική συμπερίληψη όλων των μελών της (Ζώνιου-Σιδέρη, 2011; Liasidou, 2015; Mihai, 2017; Tregaskis, 2002).

ΚΡΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΗΣ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ

Με το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας, το αναπηρικό κίνημα επεδίωξε να εκτοπίσει το ιατρικό πρότυπο που επικρατούσε έως τότε, το οποίο αναδείκνυε τη συμβατική αναπηρία ως πρόβλημα του ίδιου του ατόμου, που θα πρέπει να διευθετηθεί από πλευράς των ειδημόνων (Anastasiou & Kauffman, 2011, 2013; Oliver, 2009). Ωστόσο, παρότι η κοινωνική θεώρηση ανέπτυξε μια εναλλακτική προσπέλαση της αναπηρίας, εκφράστηκαν ποικίλες συναφείς διαφωνίες και ασκήθηκε κριτική στο κοινωνικό μοντέλο από διάφορες κοινωνικά καταπιεσμένες ομάδες και κινήματα όπως ο φεμινισμός, αλλά και τα άτομα με πολλαπλές αναπηρίες και νοητική αναπηρία (Shakespeare & Watson, 2001; van Houten & Jacobs, 2005).

Με βάση τις εν λόγω επικρίσεις, καταρχάς, το κοινωνικό πρότυπο εστίασε κυρίως στα άτομα με κινητικές αναπηρίες και δεν υπολόγισε όλες τις ανάγκες των επικριτών του. Ακόμη, υποστηρίχθηκε ότι παρά τη δυναμική αρχική προσήλωση του κοινωνικού μοντέλου στην κοινωνική αλλαγή, στην πορεία αυτό μετετράπη σε μια εκστρατεία νομικίστικων διεκδικήσεων αστικών δικαιωμάτων, παραχωρούμενων σε εκείνους που ορίζονται επιλεκτικά ως ανάπηροι [sic] από το κράτος, αποδυναμώνοντας την αιχμηρή, κοινωνικά αναδιαρθρωτική προοπτική του προκείμενου εγχειρήματος (Καραγιάννη & Ζώνιου-Σιδέρη, 2006; Smart & Smart, 2006; Vehmas, 2004). Καταληκτικά, διατυπώθηκαν ενστάσεις σχετικά με την έμφαση του κοινωνικού μοντέλου στον κοινωνικό παράγοντα ως αποκλειστικό αίτιο της αναπηρίας και τους συμβιβασμούς που παρατηρήθηκαν εντός του πλαισίου της κοινωνικής θεώρησης (Ζώνιου-Σιδέρη, 2012α; Κουτάντος, 2000; Reeve, 2004; Thomas, 2001, 2004).

Σε γενικές γραμμές, η κριτική του κοινωνικού προτύπου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ανάγκη διεύρυνσής του μέσω της εκεί ένταξης και άλλων παραμέτρων της αναπηρίας, οι οποίες παραλείφθηκαν από το δημόσιο διάλογο (Beaudry, 2016; Francis & Silvers, 2016;

Norwich, 2014). Συγκεκριμένα, μερίδα ερευνητριών με αναπηρίες έθεσε αξιόλογους προβληματισμούς για τον επαναπροσδιορισμό της κοινωνικής προσέγγισης της αναπηρίας. Υποστηρίχθηκε ότι δόθηκε υπερβολική βαρύτητα στους κοινωνικοδομικούς, νομικούς και οικονομικούς της περιορισμούς, υποβαθμίζοντας σημαντικά τις πολιτισμικές, προσωπικές και συναισθηματικές της συνιστώσες (Ζώνιου-Σιδέρη, 2011; Καραγιάννη & Ζώνιου-Σιδέρη, 2006; Reeve, 2004; Thomas, 2004). Επίσης, τηρώντας τις εισηγήσεις της κριτικής φυλετικής θεωρίας, τονίστηκε ότι η αναπηρία υπόκειται σε μια πορεία αποκλεισμού, κοινωνικής καταπίεσης και θεσμικών διακρίσεων ανάλογη με το σεξισμό και το ρατσισμό (Liasidou, 2013, 2014b, 2016b).

Ειδικότερα, οι φεμινιστικές αναλύσεις παρατήρησαν ότι τα προσωπικά βιώματα και οι εμπειρίες των ατόμων με αναπηρίες απομονώθηκαν και περιθωριοποιήθηκαν κατά τις διαβουλεύσεις για την αναπηρία, αποσιωπώντας τη διαφορετικότητά τους και οδηγώντας στην άρνηση της ολότητας της ύπαρξής τους (Baglieri & Knopf, 2004; Shakespeare & Watson, 2001; van Houten & Jacobs, 2005). Έτσι, αναδείχθηκε η αδυναμία του κοινωνικού μοντέλου να λάβει υπόψη και να εκφράσει στον απαιτούμενο βαθμό και έκταση τη σημασία και τη συμβολή τους, δεδομένου του ότι οι κύριοι θεμελιωτές του προκείμενου προτύπου ήταν ετεροφυλόφιλοι λευκοί άνδρες, οι οποίοι αναγνώρισαν συγκεκριμένα προβλήματα με κριτήριο τα δικά τους πολιτισμικά χαρακτηριστικά (Βλάχου κ.ά., 2012; Liasidou, 2013; Reeve, 2004; Thomas, 2001, 2004).

Η ανωτέρω κριτική έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στη διαφοροποίηση της προσωπικής εμπειρίας, του βιώματος και του τρόπου με τον οποίο εκλαμβάνεται η αναπηρία, σε συνάρτηση με το φύλο των ατόμων και τη φύση των αναπηριών τους (Curtin & Clark, 2005). Αναλυτικότερα, διατυπώθηκε ότι δε δόθηκε προσοχή στη σωματική ανεπάρκεια τόσο κατά τη θεωρητική αποσαφήνιση της έννοιας της αναπηρίας, όσο και στο επίπεδο της καθημερινής ζωής των ατόμων με αναπηρίες, εξαιρώντας τις ψυχοκοινωνικές εκφάνσεις και τις βιοκοινωνικές θεωρήσεις της αναπηρίας. Αυτές περιλαμβάνουν αφενός τον κοινωνικά προσανατολισμένο περιορισμό της και αφετέρου την ανεπάρκεια και τις επιδράσεις της, όπως τον πόνο, τη δυσφορία και την κόπωση με ατομική/ σωματική προέλευση, πάντοτε αντιμετωπίζοντας και τις δύο πτυχές ως πολιτικό μέλημα συλλογικής ευθύνης (Βλάχου κ.ά., 2012; Reindal, 2009, 2010; Thomas, 2001, 2004).

Αντίστοιχα, επισημάνθηκε ότι ο διαχωρισμός μεταξύ αναπηρίας και ανεπάρκειας/ βλάβης στην αρχική κοινωνική θεώρηση αποϊατρικοποίησε την πρώτη και ανέθεσε τη δεύτερη στην αποκλειστική δικαιοδοσία της ιατρικής ερμηνείας, ενώ η κοινωνιολογία του σώματος θα επέτρεπε την κοινωνιολογική διερεύνηση της υλικής υπόστασης (Reynolds, 2017; Tregaskis, 2002). Αξιοσημείωτα, έναντι της πόλωσης μεταξύ του ιατρικού και του κοινωνικού προτύπου, προτάθηκε ένα αλληλεπιδραστικό, βιο-ψυχο-κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας (Norwich, 2014; Reindal, 2008, 2009). Τέλος, διαμορφώθηκε μια ισχυρή επιχειρηματολογία αναφορικά με την άμεση σχέση μεταξύ της προσωπικής εμπειρίας της αναπηρίας και της εμπλοκής των ατόμων με αναπηρίες στα αναπηρικά κείμενα (Liasidou, 2012b, 2016a; Παναγιώτου, Τσιανίκα, & Συμεωνίδου, 2012; Συμεωνίδου, 2006).

Η διαπίδυση και η σύγκλιση της κριτικής φυλετικής θεωρίας και της φεμινιστικής συλλογιστικής με τις αναπηρικές σπουδές και την κριτική παιδαγωγική, προσέφεραν χειραφετητικές θεωρητικές και αναλυτικές διαπιστώσεις ως προς τον τρόπο εξισορρόπησης των ευρύτερα υφιστάμενων συστημικών ανισοτήτων σε βάρος των ατόμων με αναπηρίες. Συγκεκριμένα, δόθηκε η δυνατότητα αποσταθεροποίησης των συσσωρευμένων, διασταυρούμενων, επικαλυπτόμενων και αλληλεπιδρωσών μορφών κοινωνικού μειονεκτήματος, των πολλαπλών προκαταλήψεων, των εγκαθιδρυμένων ασυμμετριών ισχύος και των κοινωνικών ιεραρχιών, που οδηγούν στο μη σεβασμό, την προσβολή, απόρριψη και έλεγχο της προκείμενης πληθυσμιακής ομάδας (Liasidou, 2012a, 2013, 2014a), ιδίως σε εποχές μετανάστευσης και οικονομικών ανακατατάξεων (Βλάχου κ.ά., 2012; Ζώνιου-Σιδέρη, 2009).

Η εν λόγω προσέγγιση απαίτησε την εμπειρισταωμένη αποδόμηση του παρωχημένου status quo της ειδικής εκπαίδευσης, το οποίο αποδίδει μονομερώς διαφορές στην εθνικότητα/ φυλή, το φύλο, την κοινωνική τάξη, τη γλώσσα και το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο, με τις οποίες η αναπηρία είναι αρραγώς, συγκυριακά και διατομεακά (intersectionally) συνυφασμένη, στην ατομική παθολογία, καθόσον αποκλίνουν από την προσλαμβανόμενη κατηγορική νόρμα (Liasidou, 2015, 2016b). Επιπλέον, προέταξε την αναγνώριση της αποκρυπτόμενης ή της

επιφανειακά καταστελλόμενη μεσολάβησης των κοινωνικοπολιτικών, των πολιτισμικών και των ιδεολογικών πλαισιακών δυναμικών στην κατασκευή πολυκατηγοριακών και περιθωριακών αναπηρικών ταυτοτήτων και στα συνακόλουθα βιώματα των ατόμων με αναπηρίες (Liasidou, 2012a, 2014b; Shyman, 2015; Thomas, 2013).

Η συγκρότηση των φεμινιστικών αναλύσεων συντέιει με καίριο τρόπο στη διαμόρφωση της μεταδομιστικής και της μεταμεταμοντέρνας θεώρησης, οι οποίες σηματοδότησαν την εμπειρία της αναπηρίας ως κεντρικό άξονα των αναπηρικών σπουδών. Βάσει των ανωτέρω, εξετάστηκαν ζητήματα όπως η γλώσσα, η ταυτότητα και η διαδικασία της ετικετοποίησης και στιγματισμού των ατόμων με αναπηρίες διαμέσου των ψυχοσυναισθηματικών τους εμπειριών και των γνωστικών τους αλληλεπιδράσεων (Κουτάντος, 2000, 2005; Συμεωνίδου, 2006). Έτσι, αποκαλύφθηκε η εσωτερικοποιημένη, η ιατρική και η πολιτισμική τους καταπίεση και η ενίοτε αρνητική τους αυτοεικόνα, καταλήγοντας ακόμα και σε τάσεις μίμησης των ηγεμονικά επιβαλλόμενων προτύπων της ομαλότητας, στην άρνηση της αποδοχής της ταυτότητάς τους και στην αποχή τους από τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους (Liasidou, 2013, 2014a, 2014b).

Επιπλέον, σε εναρμόνιση με τη μεταδομιστική και τη μεταμοντέρνα υπόθεση και εφαρμόζοντας την κριτική ανάλυση λόγου, η γλώσσα μελετήθηκε ως ένα ισχυρό πολιτικό εργαλείο κοινωνικού ελέγχου και δόμησης αρνητικών ταυτοτήτων από μέρους θεσμικά ενδυναμωμένων κοινωνικών φορέων, καθώς η επιλογή γλωσσικών όρων ενσωματώνει ιδεολογικούς προσανατολισμούς και αντιλήψεις που είναι ενδημικές στις διαλογικές διεπιδράσεις και πρακτικές (Liasidou, 2007, 2008, 2016a). Δεδομένου του ότι η γλωσσική συμπεριφορά επιδρά καθοριστικά στις ανθρώπινες στάσεις και προθέσεις, η νομοθετική υιοθέτηση του όρου «αναπηρία», όπως προτάσσεται από την αποδοχή του κοινωνικού μοντέλου, οφείλει να συνεπάγεται την ανάλογη ριζική μετασχηματιστική επανασύσταση του θεσμικού και του κοινωνικού πλαισίου για τα άτομα με αναπηρίες (Βαρδακαστάνης κ.ά., 2011; Liasidou, 2012b, 2015).

Εντούτοις, η συνεχιζόμενη διχοτομική αντιμετώπιση των μαθητών βάσει του δίπολου της κανονικότητας και της παθολογίας και η διάκριση των δομών φοίτησης σε γενικές και ειδικές, αποδεικνύουν την αντίφαση μεταξύ των μεταχειριζόμενων όρων και του έμπρακτου περιεχομένου τους (Ζώνιου-Σιδέρη, 2012a; Reindal, 2009). Μια τέτοια συνθήκη εγείρει επιφυλάξεις σχετικά με την πολιτικώς ορθή αλλά εργαλειακή και μονοδιάστατη εννοιολογική χρήση της αναπηρίας, η οποία διατηρεί την εστίασή της στην ελλειμματική προσέγγιση των ατόμων μέσω οντολογικών ιεραρχιών, καθότι οι ανεπάρκειές τους εκλαμβάνονται ως αποκλειστικές μεταβλητές της προσωπικότητάς τους (Ζώνιου-Σιδέρη, 2009, 2012β; Liasidou, 2008, 2015; Ντεροπούλου-Ντέρου, 2012).

Ως εκ τούτου, στην πράξη, ο πολιτικός λόγος (discourse) περί συμπεριληπτικής εκπαίδευσης περιορίζεται σε έναν επίπλαστο χώρο, ενώ η κοινωνική προσέγγιση της αναπηρίας παραμένει στο πλαίσιο των πολιτικώς ορθών γλωσσικών χαρακτηρισμών (Liasidou, 2016b; Slee, 2013). Στο φαινομενικό συγκείμενο του κοινωνικού προτύπου, οι ιατροκατευθυνόμενες δομές της ειδικής εκπαίδευσης συντηρούνται και επεκτείνονται εσκεμμένα, προβάλλοντας τη δραστηριότητα των εξειδικευμένων και εξατομικευμένων παρεμβάσεων προς εξυπηρέτηση και των κατεστημένων, έννομων συμφερόντων των εκεί εμπλεκόμενων επαγγελματιών (Liasidou, 2007; Skrtic & McCall, 2010). Εξίσου, η αποτυχία που απορρέει από την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρίες μετατίθεται στην ενιαία εκπαίδευση (inclusive education), καταλογίζοντάς της μια αξιωματικά δύσκολη ή ανέφικτη εφαρμοσιμότητα. Εκ παραλλήλου, δικαιολογείται η απομάκρυνση των πιο απαιτητικών περιπτώσεων μαθητών από το γενικό σχολείο, λόγω των εκλαμβανόμενων αδυναμιών τους, απαλλάσσοντάς το από την ευθύνη της συμπερίληψής τους (Liasidou, 2012a, 2012b; Ντεροπούλου-Ντέρου, 2012; Shyman, 2015; Slee, 2011; Thomas, 2013).

Στα ανωτέρω, συνηγορούν και οι επιδιώξεις χρησιμοθηρικών, νεοφιλελεύθερων πολιτικών για την αύξηση της αποτελεσματικότητας, της αποδοτικότητας και της ανταγωνιστικότητας της σύγχρονης εκπαίδευσης. Οι δυνάμεις της αγοράς υπερτιμούν τους «ιδανικούς» μαθητές, υποτιμώντας και αποκλείοντας τους «μη ιδανικούς», όπως αξιολογούνται εκείνοι με αναπηρίες, για την επίτευξη των οικονομικών στόχων των κρατών υπό τις πιέσεις της παγκοσμιοποίησης (Ζώνιου-Σιδέρη, 2009, 2012β; Liasidou, 2012b; Liasidou & Symeou, 2018).

Επομένως, κρίνεται αναγκαία η αποδόμηση της γλώσσας της ειδικής εκπαίδευσης, η οποία σε μεγάλο βαθμό διατηρείται και στο υφιστάμενο πλαίσιο της κοινωνικής θεώρησης μέσω βερμπαλιστικά συμπεριληπτικών μεταρρυθμιστικών ατζεντών, που εξαντλούνται σε φορμαλιστικές παροχές προσβασιμότητας εντός κατ' ουσίαν αμετάβλητων, αφομοιωτικών και μονολιθικών εκπαιδευτικών συστημάτων ένταξης (integration) των μαθητών (Liasidou, 2012b, 2015, 2016a; Liasidou & Symeou, 2018; Thomas, 2013). Στον αντίποδα, επιτάσσεται η διαμόρφωση διαύλων επικοινωνίας με τους ανθρώπους με αναπηρίες και η κινητοποίηση της επεξεργασίας των ποικίλων πολιτισμικών τους δημιουργημάτων. Λαμβάνοντας υπόψη τα πορίσματα της φεμινιστικής, της μεταδομιστικής και της μεταμοντέρνας προσέγγισης, απαιτείται η μη δογματική, κριτικά αναστοχαστική και σχετικιστική ανάλυση της εμπειρίας των ατόμων με αναπηρίες σε αντιδιαστολή με τη φύση της αναπηρίας, την κουλτούρα, την ιστορία, το λόγο και την ταυτότητα (Barton, 2012; Liasidou, 2008, 2010; Πολυχρονοπούλου, 2012; Tregaskis, 2002).

Κατά συνέπεια, οι παραπάνω θεωρήσεις, αν και αναγνώρισαν την αναμφίβολη συνεισφορά του κοινωνικού προτύπου στην εξέλιξη του αναπηρικού κινήματος, απέρριψαν τη μονομέρεια της καταπίεσης των ατόμων με αναπηρίες, αναδεικνύοντάς τα ως μια ετερογενή, πλουραλιστική ομάδα και κρίνοντας το αρχικό κοινωνικό μοντέλο ατελές (Κουτάντος, 2000; Shakespeare & Watson, 2001; Συμεωνίδου, 2006; Vehmas, 2004).

Εκτός αυτών, κριτική στο κοινωνικό πρότυπο της αναπηρίας έχει ασκηθεί και από τη διαπολιτισμική οπτική, με βάση την οποία θα πρέπει να εκτιμώνται οι πολιτισμικές διαφοροποιήσεις στο κάθε κοινωνικό πλαίσιο, διότι αυτό ερμηνεύει σημαντικά κοινωνικά ζητήματα με ξεχωριστό τρόπο (Anastasiou & Kauffman, 2011, 2013; Mihai, 2017). Μολονότι ο διαχωρισμός και η ιατρικοποίηση έχουν κατακριθεί από το κοινωνικό μοντέλο, διαμέσου των διεξαγόμενων πρακτικών δεν παύουν να τηρούνται, να οξύνονται και να διαιωνίζονται, καθώς εγγράφονται υπόρρητα και εξωραϊσμένα, αλλά διάχυτα στις κοινωνικές και τις πολιτισμικές αντιλήψεις των σημερινών κοινωνιών, όπου η έννοια της φιλανθρωπίας εξακολουθεί να τροφοδοτεί τον αποκλεισμό και την εξομάλυνση (Liasidou, 2005; Symeonidou, 2009; Thomas, 2013). Άρα, η αποδόμηση των εκάστοτε πολιτισμικών μικρο- και μακρο-δυναμικών, που δρουν ανασταλτικά στην επιτυχή συμπερίληψη και την αυτοδιάθεση όλων των ατόμων στο κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι, οφείλει να αποτελέσει σημείο εκκίνησης για τη συντέλεση των αντίστοιχα αιτούμενων ριζοσπαστικών μεταρρυθμίσεων (Ζώνιου-Σιδέρη, 2012β; Liasidou, 2012b, 2015; Shyman, 2015; Symeonidou, 2009).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα εργασία, σε πρώτο επίπεδο, σκιαγραφήθηκαν τα κύρια χαρακτηριστικά του ιατρικού και του κοινωνικού μοντέλου της αναπηρίας. Πιο συγκεκριμένα, το ιατρικό πρότυπο έδωσε ξεχωριστή βαρύτητα στις αδυναμίες και τις ανεπάρκειες των ατόμων με αναπηρίες, εξισώνοντάς τες με βλάβες που τους καθιστούν ανίκανους να συμμετάσχουν στην κοινωνική ζωή (Ζώνιου-Σιδέρη, 2011, 2012β; Κουτάντος, 2000; Smart & Smart, 2006). Επίσης, χειρίστηκε την αναπηρία πλασματικά και αποσπασματικά ως ένα αυστηρά προσωπικό γνώρισμα, στο οποίο αρμόζει θεραπευτική παρέμβαση, προκειμένου το άτομο να επανέλθει στην κανονικότητα, βέβαια εντός ανέπαφων κοινωνικών δομών (Βλάχου κ.ά., 2012; Francis & Silvers, 2016; Rembis, 2009; Reynolds, 2017).

Αντίθετα, η συγκρότηση του κοινωνικού μοντέλου αποτέλεσε απόρροια των ελλείψεων και της αμφισβήτησης του ιατρικού (Anastasiou & Kauffman, 2011; Barnes, 2014; Πολυχρονοπούλου, 2012). Σύμφωνα με την κοινωνική προσέγγιση, η αναπηρία συνιστά μια κοινωνική κατασκευή που σχετίζεται με την αποτυχία της κοινωνίας να ανταποκριθεί στις ανάγκες και τα γνωρίσματα των ατόμων με αναπηρίες και να τα συμπεριλάβει στους κόλπους της, επιφέροντας την απομόνωσή τους, και δεν εξαρτάται από τις σωματικές τους ανεπάρκειες (Beaudry, 2016; Καραγιάννη & Ζώνιου-Σιδέρη, 2006; Oliver, 2009; Vehmas, 2004).

Αν και το κοινωνικό μοντέλο άνοιξε νέους δρόμους όσον αφορά στην προσπέλαση της αναπηρίας, δέχτηκε κριτική, η οποία εστίασε στο ότι επικεντρώθηκε σε ένα σύνολο κοινωνικοδομικών, νομοθετικών και οικονομικών περιορισμών, μη συνυπολογίζοντας τις πολιτισμικές, τις εσώτερες ψυχοσυναισθηματικές και τις προσωπικές παραμέτρους της αναπηρίας (Ζώνιου-Σιδέρη, 2012α; Καραγιάννη & Ζώνιου-Σιδέρη, 2006; Reeve, 2004;

Thomas, 2001, 2004). Τα προαναφερθέντα ζητήματα αναδείχθηκαν μέσω της κριτικής φυλετικής θεωρίας, των φεμινιστικών αναλύσεων, του μεταδομισμού, του μεταμοντερνισμού (Liasidou, 2013, 2014a, 2014b, 2016b; Shakespeare & Watson, 2001) και της διαπολιτισμικής οπτικής (Anastasiou & Kauffman, 2011, 2013; Liasidou, 2005; Mihai, 2017; Symeonidou, 2009).

Οι ως άνω προσεγγίσεις διεύρυναν το κοινωνικό πρότυπο, επαναπροσδιορίζοντας τη θεώρηση, την πολιτική τοποθέτηση και την κουλτούρα της αναπηρίας, παράλληλα προσδίδοντας μια κοινωνικά σχεσιακή κατανόηση (social relational understanding) (Norwich, 2014; Reindal, 2008, 2009, 2010) και μια διατομεακή δυναμική στην έννοια της διαφορετικότητας. Η αναπλαισίωσή της επιτάσσει την ανάπτυξη ενός καινοτόμου, κοινωνικά θεμιτού και δημοκρατικού οράματος εκπαιδευτικής πολιτικής και πρακτικής, συνδυαστικά με ανάλογες πρωτοβουλίες στην αντιρατσιστική νομοθεσία (Liasidou, 2012a, 2013, 2014b; Vlachou, 2004). Μάλιστα, απαιτείται η οικολογική θέαση των σχολείων ως χώρων μετριασμού και συστημικής αποκατάστασης των ανισοτήτων εξουσίας, των κοινωνικών αδικιών, της περιθωριοποίησης και του αποκλεισμού που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρίες, στη βάση ενός εύρους δεικτών διαφοράς (Artiles et al., 2006; Liasidou, 2015; Liasidou & Symeou, 2018; Lingard & Mills, 2007).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Anastasiou, D., & Kauffman, J. M. (2011). A social constructionist approach to disability: Implications for special education. *Exceptional Children*, 77(3), 367-384. doi:10.1177/001440291107700307

Anastasiou, D., & Kauffman, J. M. (2013). The social model of disability: Dichotomy between impairment and disability. *Journal of Medicine and Philosophy*, 38(4), 441-459. doi:10.1093/jmp/jht026

Artiles, A. J., Harris-Murri, N., & Rostenberg, D. (2006). Inclusion as social justice: Critical notes on discourses, assumptions, and the road ahead. *Theory into Practice*, 45(3), 260-268. doi:10.1207/s15430421tip4503_8

Βαρδάκαστάνης, Ι., Γούναρη, Ε. Μ., Λογαράς, Δ., Μπαρμπαλιά, Ε., Παναός, Α., Σκορδίλης, Α., ... & Χριστοφή, Μ. (2011). *Σχεδιάζοντας πολιτική σε θέματα αναπηρίας*. Αθήνα: Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (ΕΣΑμεΑ). Ανακτήθηκε στις 02/08/2018, από <https://repository.edulll.gr/edulll/bitstream/10795/1050/2/1050.pdf>

Βλάχου, Α., Διδασκάλου, Ε., & Παπανάνου, Ι. (2012). Εννοιολογικές προσεγγίσεις της αναπηρίας και οι επιπτώσεις τους στην εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία. Στο Α. Ζώνιου-Σιδέρη, Ε. Ντεροπούλου-Ντέρου, & Α. Βλάχου-Μπαλαφούτη (Επιμ.), *Αναπηρία και εκπαιδευτική πολιτική: Κριτική προσέγγιση της ειδικής και ενταξιακής εκπαίδευσης* (σσ. 65-89). Αθήνα: Πεδίο.

Baglieri, S., & Knopf, J. H. (2004). Normalizing difference in inclusive teaching. *Journal of Learning Disabilities*, 37(6), 525-529. doi:10.1177/00222194040370060701

Barnes, E. (2014). Valuing disability, causing disability. *Ethics*, 125(1), 88-113. doi:10.1086/677021

Barton, B. (2009). Dreams deferred: Disability definitions, data, models, and perspectives. *Journal of Sociology & Social Welfare*, 36(4), 13-24. Retrieved 02/08/2018, from <https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=3470&context=jssw>

Barton, L. (2012). Αναπηρία και κοινωνική δικαιοσύνη: Ορισμένες παρατηρήσεις. Στο Α. Ζώνιου-Σιδέρη, Ε. Ντεροπούλου-Ντέρου, & Α. Βλάχου-Μπαλαφούτη (Επιμ.), *Αναπηρία και εκπαιδευτική πολιτική. Κριτική προσέγγιση της ειδικής και ενταξιακής εκπαίδευσης* (σσ. 31-48). Αθήνα: Πεδίο.

Beaudry, J. S. (2016). Beyond (models of) disability? *The Journal of Medicine and Philosophy: A Forum for Bioethics and Philosophy of Medicine*, 41(2), 210-228. doi:10.1093/jmp/jhv063

Curtin, M., & Clarke, G. (2005). Listening to young people with physical disabilities' experiences of education. *International Journal of Disability, Development and Education*, 52(3), 195-214. doi:10.1080/10349120500252817

Francis, L., & Silvers, A. (2016). Perspectives on the meaning of “disability”. *AMA Journal of Ethics*, 18(10), 1025-1033. doi:10.1001/journalofethics.2016.18.10.pfor2-1610.

Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2009, Νοέμβριος). *Ένταξη, εκπαίδευση και κοινωνική πολιτική*. Ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο «Αναπηρία και πολιτική της ένταξης», Αθήνα. Ανακτήθηκε στις 02/08/2018, από http://www.syn.gr/downloads/2010031314/a_sideri.pdf

Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2011). *Οι ανάπηροι και η εκπαίδευσή τους: Μια ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση της ένταξης*. Αθήνα: Πεδίο.

Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2012α). Η αναγκαιότητα της ένταξης: Προβληματισμοί και προοπτικές. Στο Α. Ζώνιου-Σιδέρη (Επιμ.), *Σύγχρονες ενταξιακές προσεγγίσεις: Θεωρία & πράξη* (σσ. 31-52). Αθήνα: Πεδίο.

Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2012β, Ιούνιος). *Ενταξιακή εκπαίδευση και κοινωνική δικαιοσύνη στη σύγχρονη εποχή: Ερωτήματα και προβληματισμοί*. Ανακοίνωση στο 12ο Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου «Η κρίση και ο ρόλος της παιδαγωγικής: Θεσμοί, αξίες, κοινωνία», Λευκωσία. Ανακτήθηκε στις 02/08/2018, από http://www.pek.org.cy/Proceedings_2012/keynotes/sideri_all.pdf

Hughes, B. (2002). Disability and the body. In C. Barnes, M. Oliver, & L. Barton (Eds.), *Disability studies today* (pp. 58-76). London: Blackwell.

Καραγιάννη, Π., & Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2006). Το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας: Θεωρία και ερευνητική πρακτική, αντιφάσεις και ερωτήματα. *Μακεδόν*, 15, 223-232.

Κουτάντος, Δ. Ι. (2000). Ανάπηροι άνθρωποι ή ανάπηρη κοινωνία; Μια εναλλακτική, ολιστική, οικολογική προσέγγιση. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 30, 65-85. Ανακτήθηκε στις 02/08/2018, από <https://ojs.lib.uom.gr/index.php/paidagogiki/article/download/6803/6832>

Κουτάντος, Δ. Ι. (2005). *Η εκπαίδευση παιδιών και νέων με μειωμένη όραση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Klingner, J. K., & Vaughn, S. (2002). The changing roles and responsibilities of an LD specialist. *Learning Disability Quarterly*, 25(1), 19-31. doi:10.2307/1511188

Λαμπροπούλου, Β., & Παντελάδου, Σ. (2000). Ειδική αγωγή στην Ελλάδα – Κριτική θεώρηση. Στο Α. Κυπριωτάκης (Επιμ.), *Πρακτικά Πανερωπαϊκού Συνεδρίου Ειδικής Αγωγής* (σσ. 156-170). Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Liasidou, A. (2005). Cross-cultural perspectives on human rights and inclusive education policies: The case of Cyprus. *Mediterranean Journal of Educational Studies*, 10(2), 97-114. Retrieved 02/08/2018, from https://www.um.edu.mt/_data/assets/pdf_file/0008/39383/20_MJES_1022005.pdf

Liasidou, A. (2007). Inclusive education policies and the feasibility of educational change: The case of Cyprus. *International Studies in Sociology of Education*, 17(4), 329-347. doi:10.1080/09620210701666972

Liasidou, A. (2008). Critical discourse analysis and inclusive educational policies: The power to exclude. *Journal of Education Policy*, 23(5), 483-500. doi:10.1080/02680930802148933

Liasidou, A. (2010). Special educational needs: A public issue. *International Studies in Sociology of Education*, 20(3), 225-239. doi:10.1080/09620214.2010.516118

Liasidou, A. (2012a). Inclusive education and critical pedagogy at the intersections of disability, race, gender and class. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 10(1), 168-184. Retrieved 02/08/2018, from <http://www.jceps.com/wp-content/uploads/PDFs/10-1-12.pdf>

Liasidou, A. (2012b). *Inclusive education, politics and policymaking*. London: Continuum.

Liasidou, A. (2013). Intersectional understandings of disability and implications for a social justice reform agenda in education policy and practice. *Disability & Society*, 28(3), 299-312. doi:10.1080/09687599.2012.710012

Liasidou, A. (2014a). Critical disability studies and socially just change in higher education. *British Journal of Special Education*, 41(2), 120-135. doi:10.1111/1467-8578.12063

Liasidou, A. (2014b). The cross-fertilization of critical race theory and Disability Studies: Points of convergence/ divergence and some education policy implications. *Disability & Society*, 29(5), 724-737. doi:10.1080/09687599.2013.844104

Liasidou, A. (2015). *Inclusive education and the issue of change: Theory, politics and pedagogy*. London: Palgrave Macmillan. doi:10.1057/9781137333704

Liasidou, A. (2016a). Disabling discourses and human rights law: A case study based on the implementation of the UN Convention on the Rights of People with Disabilities. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 37(1), 149-162. doi:10.1080/01596306.2014.936928

Liasidou, A. (2016b). Discourse, power interplays and ‘disordered identities’: An intersectional framework for analysis and policy development. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 21(2), 228-240. doi:10.1080/13632752.2015.1095009

Liasidou, A., & Symeou, L. (2018). Neoliberal versus social justice reforms in education policy and practice: Discourses, politics and disability rights in education. *Critical Studies in Education*, 59(2), 149-166. doi:10.1080/17508487.2016.1186102

Lingard, B., & Mills, M. (2007). Pedagogies making a difference: Issues of social justice and inclusion. *International Journal of Inclusive Education*, 11(3), 233-244. doi:10.1080/13603110701237472

Mihai, A. (2017). The right to inclusive education: Equal opportunities for all. *Revista de Ştiinţe Politice*, 53, 125-134. Retrieved 02/08/2018, from http://cis01.central.ucv.ro/revistadestiintepolitice/files/numarul53_2017/12.pdf

Ντεροπούλου-Ντέρου, Ε. (2012). Αποτίμηση της πορείας των νομοθετικών αλλαγών τριάντα χρόνια μετά την ψήφιση του πρώτου νόμου για την ειδική αγωγή στην Ελλάδα. Στο Α. Ζώνιου-Σιδέρη, Ε. Ντεροπούλου-Ντέρου, & Α. Βλάχου-Μπαλαφούτη (Επιμ.), *Αναπηρία και εκπαιδευτική πολιτική: Κριτική προσέγγιση της ειδικής και ενταξιακής εκπαίδευσης* (σσ. 123-151). Αθήνα: Πεδίο.

Norwich, B. (2014). How does the capability approach address current issues in special educational needs, disability and inclusive education field? *Journal of Research in Special Educational Needs*, 14(1), 16-21. doi:10.1111/1471-3802.12012

Oliver, M. (2009). *Αναπηρία και πολιτική* (Μτφ. Θ. Μπεκερίδου, Επιμ. Γ. Καραγιάννη). Αθήνα: Επίκεντρο.

Παναγιώτου, Μ., Τσιανίκα, Β., & Συμεωνίδου, Σ. (2012). Η αναπηρία στην κοινωνία και στο σχολείο: Αντώνης Ρέλλας, σκηνοθέτης – πολίτης με αναπηρία. Στο Ν. Τσαγγαρίδου, Κ. Μαύρου, Σ. Συμεωνίδου, Ε. Φτιάκα, Λ. Συμεού, & Ι. Ηλία (Επιμ.), *«Η κρίση και ο ρόλος της παιδαγωγικής: Θεσμοί, αξίες, κοινωνία», Πρακτικά 12ου Συνεδρίου Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου, 8-9 Ιουνίου 2012* (σσ. 315-328). Λευκωσία, Πανεπιστήμιο Κύπρου. Ανακτήθηκε στις 02/08/2018, από http://www.pek.org.cy/Proceedings_2012/papers/eniaia_ekpaidefsi/Panayiotou_Tsianika&Symeonidou.pdf

Παντελιάδου, Σ. (2007). Πολιτική της αναπηρίας και εκπαιδευτική ένταξη. Στο Σ. Μαυροπούλου (Επιμ.), *Η κοινωνική ένταξη σε σχολείο και η μετάβαση σε χώρο εργασίας για τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού: Θεωρητικά ζητήματα και εκπαιδευτικές παρεμβάσεις* (σσ. 5-18). Θεσσαλονίκη: Γράφημα.

Πολυχρονοπούλου, Σ. (2012). *Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες*. Αθήνα: Ιδίας.

Reindal, S. M. (2008). A social relational model of disability: A theoretical framework for special needs education? *European Journal of Special Needs Education*, 23(2), 135-146. doi:10.1080/08856250801947812

Reindal, S. M. (2009). Disability, capability, and special education: Towards a capability-based theory. *European Journal of Special Needs Education*, 24(2), 155-168. doi:10.1080/08856250902793610

Reindal, S. M. (2010). Redefining disability: A rejoinder to a critique. *Etikk i Praksis – Nordic Journal of Applied Ethics*, 4(1), 125-135. doi:10.5324/eip.v4i1.1744

Rembis, M. A. (2009). (Re)Defining disability in the ‘genetic age’: Behavioral genetics, ‘new’ eugenics and the future of impairment. *Disability & Society*, 24(5), 585-597. doi:10.1080/09687590903010941

Reeve, D. (2004). Psycho-emotional dimensions of disability and the social model. In C. Barnes, & G. Mercer (Eds.), *Implementing the social model of disability: Theory and research* (pp. 83-100). Leeds: The Disability Press.

Reynolds, J. M. (2017). "I'd rather be dead than disabled" – The ableist conflation and the meanings of disability. *Review of Communication*, 17(3), 149-163. doi:10.1080/15358593.2017.1331255

Συμεωνίδου, Σ. (2006). Ενιαία εκπαίδευση και αναπηρικές σπουδές: Προοπτικές θεωρητικής και ερευνητικής αλληλεπίδρασης. Στο Ε. Φτιάκα, Α. Γαγάτσης, Ι. Ηλία, & Μ. Μοδέστου (Επιμ.), «*Η σύγχρονη εκπαιδευτική έρευνα στην Κύπρο*»: Πρακτικά 9ου Συνεδρίου Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου, 2-3 Ιουνίου 2006 (σσ. 783-794). Λευκωσία: Πανεπιστήμιο Κύπρου. Ανακτήθηκε στις 02/08/2018, από http://www.pek.org.cy/Proceedings_2006/7.%20Κεφαλαίο%207-Eidiki%20kai%20Eniaia%20Ekpaidefsi/7.7.%20S.%20Simeonidou.pdf

Shakespeare, T., & Watson, N. (2001). The social model of disability: An outdated ideology? In S. N. Barnartt, & B. M. Altman (Eds.), *Exploring theories and expanding methodologies: Where we are and where we need to go* (pp. 9-28). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.

Shyman, E. (2015). Toward a globally sensitive definition of inclusive education based in social justice. *International Journal of Disability, Development and Education*, 62(4), 351-362. doi:10.1080/1034912X.2015.1025715

Skrtic, T. M., & McCall, Z. (2010). Ideology, institutions, and equity: Comments on Christine Sleeter's Why is there learning disabilities? *Disability Studies Quarterly*, 30(2). doi:10.18061/dsq.v30i2.1230

Slee, R. (2011). Ενταξιακή εκπαίδευση και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στη νέα εποχή. Στο Α. Ζώνιου-Σιδέρη, & Η. Σπανδάγου (Επιμ.), *Εκπαίδευση και τύφλωση* (σσ. 40-55). Αθήνα: Πεδίο.

Slee, R. (2013). How do we make inclusive education happen when exclusion is a political predisposition? *International Journal of Inclusive Education*, 17(8), 895-907. doi:10.1080/13603116.2011.602534

Smart, J. F., & Smart, D. W. (2006). Models of disability: Implications for the counseling profession. *Journal of Counseling & Development*, 84(1), 29-40. doi:10.1002/j.1556-6678.2006.tb00377.x

Symeonidou, S. (2009). Trapped in our past: The price we have to pay for our cultural disability inheritance. *International Journal of Inclusive Education*, 13(6), 565-579. doi:10.1080/13603110801972069

Thomas, C. (2001). Feminism and disability: The theoretical and political significance of the person and the experiential. In L. Barton (Ed.), *Disability, politics and the struggle for change* (pp. 48-58). London: David Fulton.

Thomas, C. (2002). Disability theory: Key ideas, issues and thinkers. In C. Barnes, M. Oliver, & L. Barton (Eds.), *Disability studies today* (pp. 38-57). London: Blackwell.

Thomas, C. (2004). How is disability understood? An examination of sociological approaches. *Disability & Society*, 19(6), 569-583. doi:10.1080/0968759042000252506

Thomas, G. (2013). A review of thinking and research about inclusive education policy, with suggestions for a new kind of inclusive thinking. *British Educational Research Journal*, 39(3), 473-490. doi:10.1080/01411926.2011.652070

Titchkosky, T. (2009). Disability images and the art of theorizing normality. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 22(1), 75-84. doi:10.1080/09518390802581893

Tregaskis, C. (2002). Social model theory: The story so far... *Disability & Society*, 17(4), 457-470. doi:10.1080/09687590220140377

van Houten, D., & Jacobs, G. (2005). The empowerment of marginals: Strategic paradoxes. *Disability & Society*, 20(6), 641-654. doi:10.1080/09687590500249066

Vehmas, S. (2004). Ethical analysis of the concept of disability. *Mental Retardation*, 42(3), 209-222. doi:10.1352/0047-6765(2004)42<209:EAOTCO>2.0.CO;2

Vlachou, A. (2004). Education and inclusive policy-making: Implications for research and practice. *International Journal of Inclusive Education*, 8(1), 3-21. doi:10.1080/1360311032000139449